

УДК 321.01

DOI: <https://doi.org/10.32782/2312-1815/2024-1-2>

Олена Березовська-Чміль
ORCID: 0000-0002-3395-9141

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТА АВТОРИТАРНОГО ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

У статті здійснено порівняльний аналіз демократичного й авторитарного політичних режимів, їх характерних рис, особливостей і механізмів формування в сучасних державах.

Актуальність теми дослідження зумовлена дихотомією між двома найбільш поширеними в сучасному світі типами політичних режимів. Упродовж тривалого часу постійне протистояння між авторитарним і демократичним режимами породило безліч протиріч, що суттєво впливають на міждержавні відносини та розподіл сфер впливу на міжнародній арені.

На сучасному етапі у світовій політиці можемо спостерігати загострення конкурентної боротьби між демократією і диктатурою, між захистом прав людини і жорстким обмеженням цих прав, між свободою і всебічним контролем, між розвитком і стагнацією.

З'ясовано, що значна кількість держав вважають демократичний режим найбільш оптимальною моделлю управління завдяки принципам індивідуальної свободи, дотримання верховенства права, механізмам поділу влади та забезпечення прав людини. Основними характеристиками демократичного режиму є акцент на виборності та змінності представників влади, їх підзвітність народу, розвиток громадянського суспільства, свободи слова, незалежного суду, захист прав і свобод громадян, приватна власність та рівність можливостей для кожного.

Визначено, що авторитарний режим ґрунтується на жорсткій централізованій владі, обмеженні громадянських свобод, застосуванні репресій і контролю за населенням. Такий режим надає перевагу політичній стабільності та жорсткому управлінню, часто ціною гуманістичних принципів і прав людини. Авторитарні держави здійснюють контроль над ЗМІ, усувають лідерів опозиції та використовують цензуру як інструмент для зміцнення свого режиму.

Виявлено, що в деяких випадках авторитарний режим може маніпулювати й використовувати інструменти та фундаментальні принципи, пов'язані з демократією, спотворюючи та розмиваючи цінності, притаманні суспільству. Отже, громадська довіра до демократичного ідеалу може зруйнуватися, оскільки він стає інструментом маніпуляції представників влади.

Ключові слова: політичний режим, права людини, свобода, демократія, авторитаризм, контроль.

Вступ. Актуальність теми дослідження зумовлена тривалою дихотомією між двома найбільш поширеними в сучасному світі типами політичних режимів. Протягом тривалого часу постійне протистояння між авторитарним і демократичним режимами породило безліч протиріч, що суттєво впливають на міждержавні відносини та розподіл сфер впливу на міжнародній арені.

На сучасному етапі у світовій політиці можемо спостерігати загострення конкурентної боротьби між демократією і диктатурою, між захистом прав людини і жорстким обмеженням цих прав, між свободою і всебічним контролем, між розвитком і стагнацією.

Метою дослідження є порівняльний аналіз авторитарного та демократичного типів політичного режиму, їх становлення, характерних рис і особливостей функціонування в сучасних політичних системах.

Методи дослідження. У процесі наукового дослідження було використано порівняльний, системний та історичний методи.

Насамперед зауважимо, що політичний режим являє собою сукупність методів і способів здійснення влади держаними органами, а також прояви форм і методів діяльності політичних партій, громадських організацій, рухів та інших структур громадянського суспільства.

Більшість класиків політичної думки виділяють три типи політичних режимів: демократичний, авторитарний і тоталітарний. Крім того, зустрічаються також гібридні (змішані) типи, що зазвичай формуються на етапі трансформації і транзиту з одного типу політичної системи в інший.

Значна кількість держав вважають демократичний режим найбільш оптимальною моделлю управління завдяки принципам індивідуальної свободи, дотримання верховенства права, механізмам поділу влади та забезпечення прав людини. Основними характеристиками демократичного режиму є акцент на виборності та змінності представників влади, їх підзвітність народу, розвиток громадянського суспільства, свободи слова, незалежного суду, захист прав і свобод громадян, приватна власність та рівність можливостей для кожного.

На противагу демократичному авторитарний режим ґрунтується на жорсткій централізованій владі, обмеженні громадянських свобод, застосуванні репресій і контролю за населенням. Такий режим надає перевагу політичній стабільності й ефективному управлінню, часто ціною гуманістичних принципів і прав людини. Авторитарні держави часто здійснюють контроль над ЗМІ, усувають лідерів опозиції та використовують цензуру як інструмент для зміцнення свого режиму.

Аналіз останніх досліджень. Проблематиці політичних режимів присвячували свої праці такі українські вчені, як Головатий М. В., Кабанець О. С., Петришин О. В., Андрійчук Т. С., Колодій М. М., Швець В. Д., Долженков О. О., Бойчук М. А., Козьма В. В., Скрипнюк О. О. тощо.

Не менш значним є внесок міжнародних авторів, серед яких Дж. Браунлі, Ф. Ловенталь, С. Бітар, Н. Чізмен, М. Дероз'є, Н. Ліндштадт, Г. Прідам, Х. Арендт і багато інших дослідників.

Виклад основного матеріалу дослідження. Використовуючи сучасну методологію, автори досліджують формування та розвиток авторитарних і демократичних політичних режимів, насамперед зосереджуючись на двадцятому і двадцять першому століттях. Зокрема, особлива увага приділяється відмінним характеристикам і визначальним рисам, що демонструються кожним типом режиму.

На наш погляд, недостатньо вивченим є взаємний вплив авторитарних і демократичних політичних режимів один на одного, а також формування так званих гібридних режимів, що поєднують риси різних типів і важко піддаються визначенню. Також окремого дослідження, на нашу думку, потребує тоталітарний тип політичного режиму, що є перспективою подальших наукових розвідок.

Важливо визнати, що іноді авторитарний режим може маніпулювати й використовувати інструменти та фундаментальні принципи, пов'язані з демократією, спотворюючи та розмиваючи цінності, притаманні суспільству. Отже, громадська довіра до демократичного ідеалу може зруйнуватися, оскільки він стає інструментом маніпуляції представників влади. З метою уникнення такого розвитку подій потрібно очистити управлінські структури від недоброчесних чиновників, які заплуталися в корупції та керовані корисливими мотивами.

У сфері політики та управління авторитаризм передбачає непохитне підкорення владі й обмеження свободи думки та дії особистості [11, с. 94]. Авторитарні режими характеризуються відсутністю чітко визначеного механізму передачі виконавчої влади та запереченням громадянських свобод і політичних прав громадян.

Влада зосереджена в руках лідера або невеликої елітної групи, що приймають рішення без урахування згоди або інтересів населення. Хоча термін авторитаризм часто використовується для охоплення будь-якого типу недемократичного правління, ми схилиємося до думки, що варто окремо виділяти як авторитарний, так і тоталітарний тип політичних режимів.

Режими, що використовують державні інституції для проникнення у свідомість населення, нав'язують тотальний ідеологічний конформізм і здійснюють всебічний контроль

над усіма сферами життя суспільства, класифікуються вченими як тоталітарні. Такі режими намагаються культивувати непохитну відданість серед своїх громадян як режиму загалом, так і лідеру [12]. Інакомислення в тоталітарних режимах жорстко придушується репресіями, страатою або ув'язненням. Поширеність політичної довіри є помітно низькою, оскільки громадян систематично заохочують стежити та звітувати один про одного, беручи на себе роль інформаторів режиму.

Після завершення холодної війни авторитарні та тоталітарні режими зазнали занепаду і вчені описували їх як застарілі й неефективні. В останні кілька десятиліть поява освіченого середнього класу в поєднанні з впливом студентських рухів і організованого робітництва сприяли поширенню демократії. Демократичні принципи набули поширення в різних регіонах світу, сприяючи тим самим утвердженню демократичних режимів.

Проте після світової фінансової кризи 2007–2008 рр. спостерігалася криза демократій і повернення до авторитарних тенденцій насамперед у сфері економіки.

Хоча багато з авторитарних держав усе ще проводять вибори, справедливість і конкурентоспроможність цих виборчих процесів скомпрометована, залишаючи чимало сумнівів щодо правдивості їх результатів [6].

У деяких випадках диктатори дозволяють опозиційним групам досягти успіху для створення ілюзії демократичного правління. Ілюстрацію цього можна спостерігати у Венесуелі, де Ніколас Мадуро дозволив опозиції отримати майже одну третину голосів у 2018 році [13, с. 5].

У більшості авторитарних режимів допускається існування символічної опозиції, але численним членам опозиції загрожує ув'язнення або переслідування. Крім того, виборці часто піддаються дезінформаційним кампаніям, спрямованим на підризу опозиційних кандидатів. Яскравим прикладом тут є РФ, де лідери опозиції в різні роки зазнавали переслідувань, ув'язнень і фізичного знищення.

Хоча більшість авторитарних режимів мають конституції, вони забезпечують обмежені свободи своїх громадян як у теорії, так і на практиці. Тоді як окремі особи можуть виражати свої думки з незначних питань, відкриті дискусії на багато тем суворо заборонені. Такі обмеження часто призводять до тяжких наслідків для тих, хто вважається загрозою для підризу стабільності режиму.

Сфера функціонування громадянського суспільства значно обмежена авторитарним режимом. ЗМІ не є повністю державною власністю, але журналісти та працівники ЗМІ стикаються з обмеженнями своєї свободи висловлювань і підлягають обмеженням щодо їх здатності критикувати уряд. Порушення цих обмежень можуть призвести до ув'язнення, переслідувань, погроз, штрафів або скасування їх ліцензії [10, с. 45]. Прикладами є такі країни, як РФ, КНР і КНДР, де ЗМІ є рупорами правлячої верхівки, і застосовують різноманітні методи й технології маніпуляції, дезінформації та пропаганди. Отже, як в авторитарних, так і в тоталітарних режимах здебільшого використовується вплив на масову свідомість і постійний контроль над настроями суспільства. Крім того, вагомими інструментами психологічного впливу на населення є формування офіційної ідеології та активна діяльність релігійних організацій, що теж може бути притаманно різним типам диктаторських режимів.

Авторитарні режими в сучасну епоху часто формують такі інститути, як законодавчі органи, політичні партії та судову систему, але їхні повноваження та вплив сильно обмежені. Влада може демонструвати видимість опозиції і політичного плюралізму, що слугують своєрідним фасадом демократії, стратегічно використаним для збереження внутрішньої влади режиму та міжнародної легітимності [4, с. 87].

В авторитарних режимах наявність суддів і судів не забезпечує їх незалежність від виконавчої влади. Ця несамостійність часто проявляється через практику, відому як «телефонне право», де авторитарні лідери інколи безпосередньо інструктують суддів через буквальні

телефонні розмови про те, як вирішувати політично делікатні справи. Така практика є характерною для авторитарних і гібридних режимів, що дає змогу заможним і впливовим особам обійти загальноприйняті правила та закони заради особистої вигоди [9, с. 20].

У двадцять першому столітті авторитарні режими вміло скористалися тривогою громадян як у сформованих демократіях, так і в країнах, що розвиваються, становлячи величезний виклик демократичним системам. Цей період став свідком появи такого явища, як «цифровий авторитаризм», за якого авторитарні режими використовують інформаційні технології як засоби збереження чи зміцнення свого авторитету і контролю. Ці режими використовують такі тактики, як розповсюдження інформації, що вводить в оману або відволікає увагу населення та накладає обмеження на доступ до інформації з джерел поза їх контролем [13].

Крім того, авторитарні країни ефективно використовували можливості Інтернету для поширення дезінформації та пропаганди, щоб посилити політичні розбіжності всередині демократичних суспільств і підірвати довіру суспільства до демократичних інститутів.

На початку 2000-х років Китай розпочав роботу зі створення надійних цифрових технологій, які б дали змогу контролювати інформацію, доступну для населення. Було створено централізовану мережу точок перехоплення інтернет-трафіку. Таким чином, китайський уряд отримав можливість вибірково обмежувати доступ іноземних вебсайтів і доступність китайської мови для популярних онлайн-платформ [12].

Отже, такі платформи, як Twitter, Google, Facebook, YouTube, і віртуальні приватні мережі (VPN) було фактично заблоковано.

На відміну від жорстких обмежень і контролю, притаманних авторитарним режимам, демократичний режим являє собою систему управління, засновану на колективній волі та згоді керованих, відповідальності влади перед усіма членами суспільства, непохитної відданості верховенству права та непохитності дотримання основних прав і свобод людини.

Демократія часто породжує заплутану мережу взаємозалежних структур, у яких представники влади притягуються до відповідальності через сувору перевірку з внутрішніх і зовнішніх джерел, таких як автономна судова система, неупереджені ЗМІ й активне громадянське суспільство [2, с. 432]. Це створює справедливе середовище, яке дає змогу всім людям, незалежно від їх народження чи походження, активно брати участь у політичних справах і процесах прийняття рішень [3, с. 775].

Демократичні країни мають спільні інтереси у справедливій торгівлі та безпеці. Їхні інституційні структури та народна підтримка роблять їх більш передбачуваними як для державних, так і для приватних інвестицій.

Протягом двадцятого століття деяким країнам вдалося зберегти демократичні системи, навіть зіткнувшись зі значними дипломатичними, військовими, економічними чи політичними викликами.

Критики демократичного режиму стверджують, що більшість людей може перешкоджати політиці, з якою не погоджується, і ускладнювати процес формування урядів, прийняття законодавства. І навпаки, прихильники стверджують, що участь громадян у прийнятті політичних рішень посилює легітимність і значимість демократії.

Варто підкреслити, що демократія, на відміну від авторитаризму, має кілька найбільш важливих характеристик.

По-перше, демократія слугує запобіжником проти правління жорстоких автократів та узурпації влади.

По-друге, країни з демократичними режимами здебільшого демонструють вищий рівень добробуту порівняно з іншими режимами.

По-третє, демократія має властивість сприяти всебічному розвитку людини. Крім того, демократія дає людям змогу захищати себе та свої інтереси шляхом гарантування їхніх

основних прав і надання ширшого кола особистих свобод порівняно з альтернативними типами управління.

Разом із тим украї важливо визнати, що демократія накладає значну відповідальність як на окремих громадян, так і на суспільство щодо їхніх дій та рішень. Попри численні переваги, пов'язані з ринковою економікою, вона призвела до значних відмінностей в економічних і соціальних ресурсах, що охоплюють багатство, дохід, освіту та соціальний статус. Оскільки люди з більшими ресурсами часто використовують свої переваги, щоб впливати на політику системи на їхню користь, збереження такої нерівності є постійною проблемою для досягнення політичної рівності. Ці виклики стають більш вираженими в періоди економічного спаду, що посилює бідність і безробіття.

Незважаючи на ці виклики, існує загальна тенденція на користь демократизації. Демократія ґрунтується на принципах верховенства права, що передбачає рівність застосування законів до всіх осіб та установ, включно з урядом.

Демократичні держави віддають перевагу розподілу влади на виконавчу, законодавчу й судові гілки. Правова система підтримує це відокремлення шляхом реалізації системи стримувань і противаг для запобігання зловживанню владою. Крім того, закони полегшують доступ до інформації, заохочують участь громадськості та створюють механізми притягнення державних службовців до відповідальності за їхні дії.

На сучасному етапі у світі спостерігається посилення напруги між автократією та демократією, загострення цивілізаційних, релігійних, етнічних, расових і ціннісних протиріч, розгортання воєнних конфліктів, катаклізмів та екологічних катастроф. У таких умовах прогнозовано можуть зазнати занепаду ліберально-демократичні цінності й посилитися авторитарно-диктаторські методи управління.

Висновки. Підсумовуючи, варто зауважити, що в силу різних обставин в різних країнах можуть спостерігатися тенденції поступового переходу від авторитаризму до демократії, і навпаки. Крім того, у таких країнах, як КНР, РФ і КНДР, можемо спостерігати перехід від авторитарного до тоталітарного типу політичного режиму. Тоталітаризм, як найбільш жорсткий і найменш справедливий політичний режим, на наш погляд, може стати предметом подальших наукових досліджень із метою детального аналізу й уникнення його поширення у світі. Перспективами подальших досліджень є всебічний аналіз тоталітарного типу політичного режиму та його сучасних гібридних форм.

Література:

1. Андрійчук Т. Розвиток демократії в Україні: вплив політичних цінностей. *Наукові записки*. № 4. 2012. С. 266.
2. Арбластер Е. Ключові ідеї демократії. Демократія: антологія. Уклад. О. Проценко. Київ, XXVIII. 2005. С. 432.
3. Балл Т., Деггер Р. Демократичний ідеал: історія становлення. Демократія: антологія. уклад. О. Проценко. Київ, XXVIII. 2005. С. 775.
4. Бабанка М. Авторитаризм і тоталітаризм. *Подібність уявна і істотна різниця. Політичний менеджмент*. № 2, 2002. С. 87.
5. Данилюк Н. Визначальні ознаки авторитарного політичного режиму: роль «авторитарних послідовників» на її підтримку. *Освіта регіону*. № 4. 2009. С. 5.
6. Єгоров Г., Гур'єв С., Сонін К. Свобода ЗМІ, бюрократичні стимули та ресурс. Робота Центру демократії, розвитку та верховенства права (CDRL). № 71. 2006.
7. Петришин О. В. Демократія як основа правової, соціальної держави. *Закон України*. № 5. 2014. С. 79.
8. Шипунов Г. В. Авторитарний політичний режим. *Вісник Львівського університету*. № 5. 2014. С. 333.

9. Скрипнюк О. О. Сучасний авторитарний режим: характерні риси та прояви. *Юридичні науки*. № 2. 2020. С. 20.
10. Стоцький Я. Основи демократії. МАУП. № 3. 2011. С. 45.
11. Сухонос В. В. Сутність і функції державного авторитарного режиму в умовах переходу до демократії (теоретико-методологічний аналіз). *Юридичні науки*. 2. 2000. С. 94.
12. Brownlee J. *Authoritarianism in an Age of Democratization*. New York: Cambridge Univ. Press. 2007. P. 21.
13. Pridham G. EU Enlargement and Consolidating Democracy in Postcommunist States. *Journal of Common Market Studies*, 40, 2002. P. 5.

References:

1. Andriichuk, T. (2012). Rozvytok demokratii v Ukraini: vplyv politychnykh tsinnosti [The development of democracy in Ukraine: the influence of political values]. *Naukovi zapysky*. № 4. P. 266 [in Ukrainian].
2. Arblaster, E. (2005). Kliuchovi idei demokratii. Demokratii: antolohiia [Key ideas of democracy. Democracy: an anthology]. Kyiv, XXVIII. P. 432 [in Ukrainian].
3. Ball T., & Dehher R. (2005). Demokratychnyi ideal: istoriia stanovlennia. Demokratii: antolohiia [The democratic ideal: the history of formation. Democracy: an anthology]. Kyiv, XXVIII. P. 775 [in Ukrainian].
4. Babanka, M. (2002). Avtorytaryzm i totalitaryzm [Authoritarianism and totalitarianism]. *Podibnist uiavna i istotna riznytsia. Politychnyi menezhment*. № 2, p. 87 [in Ukrainian].
5. Danyliuk, N. (2009). Vyznachalni oznaky avtorytarnoho politychnoho rezhymu: rol "avtorytarnykh poslidovnykiv" na yii pidtrymku [The defining characteristics of an authoritarian political regime: the role of "authoritarian followers" in its support]. *Osvita rehionu*. № 4. P. 5 [in Ukrainian].
6. Yehorov, H., Huriev, S., & Sonin, K. (2006). Svoboda ZMI, biurokratychni stymuly ta resurs. Robota Tsentru demokratii, rozvytku ta verkhovenstva prava (CDRL) [Media freedom, bureaucratic incentives and resources. Work of the Center for Democracy, Development and Rule of Law]. № 71 [in Ukrainian].
7. Petryshyn, O. V. (2014). Demokratii yak osnova pravovoi, sotsialnoi derzhavy [Democracy as the basis of a legal, social state]. *Zakon Ukrainy*. № 5. P. 79 [in Ukrainian].
8. Shypunov, H. V. (2014). Avtorytarnyi politychnyi rezhym [Authoritarian political regime]. *Visnyk Lvivskoho universytetu*. № 5. P. 333 [in Ukrainian].
9. Skrypniuk, O. O. (2020). Suchasnyi avtorytarnyi rezhym: kharakterni rysy ta proiavy [Modern authoritarian regime: characteristic features and manifestations]. *Yurydychni nauky*. № 2. P. 20 [in Ukrainian].
10. Stotskyi, Ya. (2011). Osnovy demokratii [Basics of democracy]. МАУП. № 3. P. 45 [in Ukrainian].
11. Sukhonos, V. V. (2000). Sutnist i funktsii derzhavnoho avtorytarnoho rezhymu v umovakh perekhodu do demokratii (teoretyko-metodolohichniy analiz) [The essence and functions of the state authoritarian regime in the conditions of the transition to democracy (theoretical and methodological analysis)]. *Yurydychni nauky*. 2. P. 94 [in Ukrainian].
12. Brownlee, J. (2007). *Authoritarianism in an Age of Democratization*. New York: Cambridge Univ. Press. P. 21.
13. Pridham, G. (2002) EU Enlargement and Consolidating Democracy in Postcommunist States. *Journal of Common Market Studies*, 40, P. 5.

Olena Berezovska-Chmil. Comparative analysis of democratic and authoritarian political regimes

The article provides a comparative analysis of democratic and authoritarian political regimes, their characteristic features, features and mechanisms of formation in modern states. In addition, the author studies the problems and challenges associated with digitalization, which can be used by autocrats as a tool to strengthen authoritarian regimes and control society.

The study shows that certain characteristics inherent in a democratic regime are undermined and fraudulently used to create the illusion of the value of citizens' opinions. This manipulation of public sentiment often occurs within countries led by authoritarian regimes. In addition, this study examines the specific features and underpinnings of the aforementioned political regimes, shedding light on the mechanisms through

which power is maintained within each system. At the current stage in world politics, we can observe the intensification of the competitive struggle between democracy and dictatorship, between the protection of human rights and the strict restriction of these rights, between freedom and comprehensive control, between development and stagnation.

The purpose of this study is a comparative analysis of authoritarian and democratic types of political regime, their formation, characteristic features and peculiarities of functioning in modern political systems. A significant number of states consider the democratic regime to be the most optimal model of governance, thanks to the principles of individual freedom, observance of the rule of law, mechanisms of separation of powers and the provision of human rights.

The main characteristics of a democratic regime are an emphasis on the electability and changeability of government representatives, their accountability to the people, the development of civil society, freedom of speech, an independent court, protection of the rights and freedoms of citizens, private property and equal opportunities for everyone. In contrast to a democratic one, an authoritarian regime is based on rigid centralized power, restrictions on civil liberties, repression and population control. Such a regime prioritizes political stability and effective governance, often at the cost of humanistic principles and human rights. Authoritarian states often control the media, remove opposition leaders, and use censorship as a tool to strengthen their regime.

The author concludes that democracy, in contrast to authoritarianism, includes several of the most important characteristics. First, democracy serves as a safeguard against the rule of brutal autocrats and the usurpation of power. Second, countries with democratic regimes tend to exhibit higher levels of welfare compared to other regimes. Thirdly, democracy has the property of promoting comprehensive human development. In addition, democracy gives people the opportunity to protect themselves and their interests by guaranteeing their basic rights and providing a wider range of personal freedoms compared to alternative forms of government.

Key words: *political regime, human rights, democracy, authoritarianism.*